

Juudid Tartus.

Juutide asumine Eestisse oli tingitud Nikolai sõdurite keskuse paigutamisest Tallinna, kelle hulka kuulus rohkesti juute. 1859.a. asusid Tartusse elama ka 10 sõdurit koos perekondadega. Usuliste talituste läbiviimiseks koguneti ühe liikme korterisse, kus otsustati ka teisi elulisi küsimusi nagu laste õpetamine, kalmistu küsimus ja siis tekkis vajadus organiseerida kogudus, mida ka tehti.

Pärast Aleksander II reforme lubati Eestimaal juute elada. 1865.a. oli Tartus 30 perekonda ja 1866.a. juba 60 peret, see olukord nõudis kogudusele rabi, kelleks osutus Gerson Kasel Ponoveši linnast. 1867.a. paluti Tartu Linnavalitsuselt luba rentida ruume kirikuks, mida ka võimaldati. 1869.a. kasvas kogudus 70-le perele, olemasolev kalmistu jäi kitsaks, kuna tuli mätta ka võõraid, kes, tulles endid ravima Tartu haiglatesse, surid, seoses selle põhjusega rahuldati maa saamise küsimus.

Aeg läks ja Tartu Ülikooli tulid haridust saama teiste seas ka palju juudi soost soovijaid. 1874.a. kasvas nende arv tunduvalt. Kuna sotsiaalne seis oli üliõpilastel erinev, siis vaestel tudengitel tekkisid raskused õpperaha tasumisega, rea agarate tudengite eestvõttel asutati 1875 juudi Üliõpilaskassa. Kogudusel tuli ka tegelda laste ilmaliku hariduse saamisega ja tänu üliõpilaste abile muretseti ruumid, kus 1875 suure pidulikkusega avati kool. Pedagoogiline koosseis koosnes üliõpilastest. 1876 kasvas juudi kogudus 150 perekonna suuruseks ja olemasolevasse kirikusse ei mahtunud palvetajad ära, siis otsustati ümber ehitada olemasolev jumalakoda, mis 1876.a. pidulikult sisse õnnistati. Aleksander II tapmine tekitas Venemaal elavatele juutidele elamispiiranguid ja pogromme, see mõjus ka Eestimaal elavatele, keda kihutati välja paljudest linnadest.

Pidevad tagakiusamised ja hädad sundisid 1880ndatel ja 1890ndatel aastatel juute ümber asuma mujale ja nimelt teisele poole Atlandi ookeani. Ka Eestimaalt lahkusid paljud, kuid tänu Tartu politseimeistri Eduard Rasti inimlikule suhtumisele võimaldas ta lahkuvate juutide asemele asuda linna elama põgneikke teistest linnadest ja peatselt tõusis linna elanike arv 250 perekonnani. Kaheksakümnendate aastate pogrommid Venemaal panid

mõtlemata juudi intelligentsi, kes ei suutnud enam ükskõikseks jääda tekkinud olukorra suhtes ja asusid otsustavalt suunama juudi rahva saatust, selle tulemusena paljud noored suundusid Palestiinasse esivanemate maale, osa mõtlesid ilmalike ideaalide mõjutamisega parandada Venemaa juutide saatust. Tartu üliõpilastel tekkisid mitmed üliõpilasorganisatsioonid, kes viisid rahva sekka juudi kultuur ja armastust oma rahva vastu. 1896.a. ehitati uut kalmistut Roosi tn. ja 1902.a. valmis uus kirik. 1900 organiseeritakse sionistlik organisatsioon ja 1906.a. avatakse raamatukogu, milles 800 raamatut. Juudi tööliskond suhtus marksistlikku ideesse pooldavalt ja 1904.a organiseeritakse "Bund" ja veidi hiljem "S-S" (sotsiaal-sotsialistid). Nende organisatsioonide vahel oli erimeelsusi, kuid 1905. aasta pogromide kartus mõjus nendele ühendavalt. Tartus organiseeritakse omakaitse.

Raske poliitiline olukord, mis hõlmas kogu tsaari Venemaad, jättis oma jälgi ka Eestis elavatele juutidele. Maailma rahvad hakkasid tundma sõja ohtu. Sõja sündmused katsid rahvaste rahuliku elu, lõhuti perekondi, lõhuti inimkonna kultuuri ja ühiskondlikkust, kultuuritööd polnud võimalik läbi viia, eriti Tartu juutidel, kus peaaegu kõik soikus. Kuna rinne hakkas liginema Eestile, siis tuli vastu võtta põgnikke teistest rajoonidest ja oma abivalmidust näitasid üliõpilasorganisatsioonid kes toitlustamisega, riidetuse ja meditsiinilise abiga hakkama said.

Möödusid sõja-aastad, algas vene revolutsioon, juudi rahvas koos teiste rahvastega hingas vabamalt, rõõmuga vaadati tuleviku poole. Vabanemine tsaari rahvaste vanglast ja orjusest pidi jääma ajalukku. Juudi rahvas sai teiste rahvastega võrdsed õigused. 1917.a. annab Tartu juutidele tugeva impulsi ühiskondlikule rahvuslikule liikumisele, asutatakse mitmed parteid ja organisatsioonid, mis pidid tõstma inimeste vaimset ja kultuurilist teadvust. Kuid pidurdavalt mõjusid aastad 1918 ja 1919.

Eesti Vabariigi väljakuulutamise katkes siinsetel juutidel side Venemaa suurte juudi keskustega, tekkis assimilatsiooni oht, kuid eesti rahva kangelaslik võitlus oma olemasolu eest, oma vabadusvõitlusega õnneliku tuleviku pärast innustas ka Eestis elavaid juute ja nad asusid nii moraalselt kui ka majanduslikult toetama uue riigi loomist. Juudi rahvuslik poliitiline komitee, mis

loodi aastal 1918, kandis riigi kassasse 160 000 eesti marka. Kui loodi "Kaitseliit", pöördus Tartu juudi rahvuslik poliitiline komitee vastava võimu poole lubada juute osaleda selle tegevuses, mis leidis ka toetust, on teada, et Vabadussõjast võttis osa 90 juuti.

10.dets.1918.a. tulid kokku juudi delegaadid kõigist Eesti linnadest, et arutada juutkonna poliitilist, majanduslikku ja kultuurilist olukorda ning astuda samme Eesti juutkonna saatuse juhtimiseks. Noore Eesti Vabariigi rahvusliku kultuurautonoomia andmine Eestimaal elavatele vähemusrahvustele oli kohe pärast Eesti Vabariigi väljakuulutamist 24.02.1918 olnud peamõtteks. Riigi manifestis oli öeldud: "kõikidele Eestimaal elavatele vähemusrahvustele kindlustatakse rahvuslik kultuur-autonoomia" ja nii sündis 6.juulil 1926 esimene kultuur-autonoomia istung, kus pidulikult riigi kõrgemate ametnike juuresolekul hr. U.Klompus esines tänukõnega juutkonna nimel mainides Eestit esimeseks riigiks maailmas, kes on oma alluvatele riigi vähemusrahvustele andnud kultuur-autonoomia. Välisminister A.Piip oma sõnavõtus lubas Eesti rahva nimel kaasa aidata kultuur-autonoomia praktilisele teostamisele.

Mida andis kultuurautonoomia
Tartu juutkonnale?

Peamine, mida andis kultuurautonoomia Tartu juutkonnale oli rahvuslik eksisteerimine, s.t. et meil oli võimalik endid väljendada kõigis inimvääretes vajadustes kui rahvas ja rahvus. Anda noorele põlvkonnale õiget rahvuslikku haridust, õppida oma keelt, oma rahva ajalugu, säilitada usulisi kombetalitusi ja traditsioone. Tartus eksisteeris algkool ja keskkool. Oli spordiselts, rahvuslik raamatukogu, üliõpilaste organisatsioon, üliõpilaste korporatsioon, akadeemiline selts, mitmed heategevus-seltsid, töötas kogudus, kelle valduses oli mitu kirikut, vaestemaja ja trükikoda. Aeg-ajalt töötas näitering. Tartu Ülikooli juures asus juuditeaduse seminar prof. L.Gulkovitši juhtimisel. Kõik see kokkuvõttes on hindamatu panus nii Eestis kui ka Tartus elavatele juutidele. Juudid tundsid ennast igati võrdväärsetena teiste rahvustega ja aitasid Tartut hoida kui Eesti kultuuri-

keskust - kuid kahjuks ainult kuni 1940. aastani. Need lootused, mida 1917.a. revolutsioon lubas juudi rahvale olla vaba - haihtus. Nõukogude võimu tulekuga Eestisse suleti kõik juudi kultuuriga tegelevad seltsid, vähe sellest, osa liikmeid arreteeriti, küüditati, mõrvati. Ka pärast sõda kuni 1988 aastani ei eksisteerinud Tartus mingisugust kultuuriga tegelevat asutust.

1988.aastal hakkasid rasked, rahvast rõhuvad pilved pikapeale haihtuma. Tartus alustas väike hulk entusiaste katkestatud kultuurautonoomia tööd. Nende soov oli murda assimilatsiooni ahelaid, mida sundis peale nõukogude kord ja praegu võib öelda, et suurem osa ahelatest on murtud. Noored alustasid keeleõpinguid, hakkasid tundma õppima oma rahva ajalugu, laulma laule omas keeles, sportima, ajaloolisi tähtpäevi tähistama, juudi soost üliõpilased on organiseerunud. Vaatame lootusrikkalt tulevikku, oleme väike osa juudi rahva perest, kõrvus kuuldu alati -"am Isroel Chai" - juudi rahvas elab.

M. Michelson
Tartu Juudi Kultuuriklubi esimees
1990

Avaldatud samuti ajalehes "Edasi" N188 17. aug. 1990